

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมประเทศหนึ่ง ในแต่ละปีมีพืชผลทางการเกษตรได้ถูกส่งออกเพื่อทำรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ข้าว” ปัจจุบันไทยมีพื้นที่สำหรับทำนาเพาะปลูกข้าวจำนวน 57,385,921 ไร่ เป็นแหล่งอาหารหล่อเลี้ยงประชากรจำนวนกว่า 63 ล้านคนทั่วประเทศ การทำนาเพาะปลูกข้าว จึงเปรียบเสมือนหัวใจสำคัญของเกษตรกรรมของประเทศ

ชาวนาถือเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดอาชีพหนึ่ง ที่ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ปลูกข้าวเท่านั้น แต่อาชีพชาวนายังเป็นอาชีพดั้งเดิมและมีความเกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ในยุคแรก กล่าวคือ เมื่อระบบนิเวศทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปควบคู่กับจำนวนประชากรที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้มนุษย์ต้องปรับตัวและปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และการดำรงชีวิต จากการเร่ร่อนเก็บเกี่ยวพืชผล และเมล็ดข้าวที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเป็นอาหารมาเริ่มเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เรียนรู้ที่จะเพาะปลูกข้าวไว้กินเองมนุษย์เริ่มที่จะตั้งรกรากและเริ่มเพาะปลูกพืชในลักษณะที่เป็นแบบแผนมากขึ้นมีการนำเอาเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อใช้ทุนแรงและพัฒนาารูปแบบของเครื่องใช้ดังกล่าวในลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยหันมาเพาะปลูกข้าวในลักษณะของการทำนาหว่านที่ต้องอาศัยทั้งความสมดุลของสภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำ และพันธุ์ข้าว และพัฒนามาเป็นการทำนาดำในเวลาต่อมา

การทำนาของสังคมไทยในยุคแรก นอกจากจะเป็นการทำนาเพื่อการยังชีพ และใช้แลกเปลี่ยนของตามความจำเป็นในการดำรงชีวิตแล้ว การทำนายังผดุงไว้ซึ่งฐานะทางสังคม และความมั่นคงปลอดภัยตามรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ในสังคมศักดินาสยามก่อน กล่าวคือ ชาวนาเองหรือไพร่ ต่างต้องมีสังกัดมูลนาย นอกจากจะต้องลงแรงเพื่อทำนาให้กับมูลนายแล้ว ในบางครั้งไพร่เองยังต้องส่งข้าว เพื่อเป็นส่วยแสดงความจงรักภักดีให้กับมูลนายที่ตนสังกัดอยู่ เป็นต้น

ในปัจจุบันการปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูกข้าวตามฤดูกาลโดยปกติชาวนาในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ทำนาในภาคกลาง มีการทำนาเฉลี่ยปีละ 2 ครั้ง คือ ข้าวนาปีและข้าวนาปรัง โดยข้าวนาปีเป็นข้าวที่เพาะปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม และเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนสิงหาคม-มกราคมของทุกปี ข้าวนาปรังเป็นข้าวที่เพาะปลูกในช่วงเดือน

ธันวาคม-เมษายน และเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนมีนาคม-สิงหาคม แต่สำหรับบางพื้นที่ที่มีระบบชลประทานที่สมบูรณ์ ชาวนาในพื้นที่สามารถเพาะปลูกข้าวได้ต่อเนื่องเกือบตลอดทั้งปี โดยเฉลี่ยประมาณ 2 ปี 5 ครั้ง (รักบ้านเกิดดอทคอม, 2542)

จากการพัฒนาแบบทุนนิยมที่รัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเป็นหลัก ส่งผลให้เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมจากเดิมเปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมที่เน้นการกระจายแบบกระจุกตัวตามหัวเมืองใหญ่ ๆ ทำให้เกิดการดึงทรัพยากรธรรมชาติเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายเทแรงงานจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมที่ผ่านมา มีชาวนาจำนวนไม่น้อยที่หนีร้อนจากการล้มเหลวทางการเกษตรเข้าสู่วงจรของแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมที่มีผลตอบแทนที่สูงและมีความมั่นคงกว่าการทำนาตามแบบอย่างเดิมสำหรับชาวนาที่ยังคงยึดการทำนาเป็นอาชีพ การพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลต่อเนื่องให้วิถีการทำนาเพื่อยังชีพเปลี่ยนแปลงไปการให้ชาวนาเร่งเพาะปลูกข้าว และกระตุ้นให้ผลิตข้าวเพื่อออกสู่ตลาดให้มากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อขายภายในประเทศและส่งออกทำให้ชาวนาจำนวนไม่น้อยต่างต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสของการพัฒนาดังกล่าว ภายใต้การสนับสนุนของทั้งภาครัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจหลายฉบับที่ผ่านมา ตลอดจนผู้ประกอบการในภาคเอกชนที่ส่งเสริมให้ชาวนาหันมาใช้ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรใหม่ ๆ ที่ต่างจูงใจให้ผลผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้น โดยไม่ได้คำนึงถึงต้นทุนทางการผลิตที่จะปรับตัวเพิ่มสูงขึ้นเป็นเงาตามตัวจากการเพิ่มปัจจัยดังกล่าว ทำให้ชาวนาที่เดิมเคยพึ่งตนเองได้กลับต้องผูกติดชีวิตไว้กับราคาข้าวในตลาดโลก

ถึงแม้ว่าสถานการณ์ราคาข้าวในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาจะปรับตัวสูงขึ้น และมีแนวโน้มที่อาจจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ตารางที่ 1.1) แต่อย่างไรก็ตามชาวนาเองก็ยังคงต้องแบกรับภาระที่เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การถูกกดราคาข้าวจากโรงสี นายทุนหรือที่เรียกว่าพ่อค้าคนกลาง ปัญหาผลผลิตที่ไม่ได้ตามคุณภาพทำให้เป็นเหตุผลที่พ่อค้าคนกลางนำมาใช้ ส่งผลให้ชาวนาเองไม่สามารถขายข้าวได้ตามราคาในท้องตลาดในขณะที่ราคาต้นทุนปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช ตลอดจนเทคโนโลยีเครื่องจักรกลทางการเกษตรต่าง ๆ (ตารางที่ 1.2-1.3) ที่ต่างก็ปรับขึ้นราคาควบคู่กับการเพิ่มขึ้นของราคาข้าว ทำให้ผลประโยชน์ที่ชาวนาคาดว่าจะได้รับจากการปรับตัวสูงขึ้นของผลผลิต เมื่อบวกกลับกับต้นทุนดังกล่าวแล้วกลับกลายเป็นรายได้ที่น้อย ชาวนาที่คิดว่าจะสามารถปลดภาระหนี้สินที่มีอยู่เดิมให้ทุเลาเบาบางลงได้ จึงเร่งเพิ่มการลงทุนเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สนองตอบต่อราคาข้าวที่สูงขึ้นดังกล่าว เช่น การเพิ่มปริมาณการใช้ปุ๋ยบำรุงพืช

การเพิ่มปริมาณพันธุ์ข้าวต่อไร่ แต่วิธีการดังกล่าวกลับทำให้ผลผลิตไม่ได้เป็นไปตามอย่างที่
คาดไว้ หน้าที่ยังเป็นการเพิ่มพูนภาระหนี้สินที่มีอยู่เดิมให้มากขึ้น (ตารางที่ 1.4-1.5)

ตารางที่ 1.1

ปริมาณและมูลค่าการส่งออกข้าว ปี 2545-2551

เดือน	ปี 2545		ปี 2546		ปี 2547		ปี 2548		ปี 2549		ปี 2550		ปี 2551	
	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า
มค.	690,667	6,088.28	599,711	5,881.69	593,815	6,442.31	734,529	8,494.18	582,064	7,463.19	500,929	7,002.43	1,053,056	14,558.58
กพ.	497,524	4,364.94	580,857	5,308.78	607,962	6,541.77	615,574	7,040.05	614,199	7,692.28	604,272	7,877.72	817,925	11,614.01
มีค.	602,942	5,175.73	401,746	4,429.43	634,026	6,808.55	609,936	7,303.66	541,056	7,007.49	581,122	7,766.78	1,209,092	17,241.81
เมย.	563,698	4,969.20	470,486	5,081.43	656,677	6,777.30	532,849	6,285.21	556,844	6,895.22	651,226	8,233.26	1,055,874	17,546.41
พค.	500,802	4,656.77	538,458	5,508.73	843,221	8,623.95	764,471	9,092.41	647,496	8,185.50	767,823	9,942.53	873,885	20,487.40
มิย.	527,700	4,924.21	467,425	5,553.96	1,060,498	11,312.03	632,758	7,849.50	494,879	6,514.72	738,732	9,207.74		
กค.	545,602	5,168.56	564,842	5,461.70	937,045	10,008.79	466,604	6,151.49	830,780	10,381.29	651,601	8,337.44		
สค.	582,600	7,230.57	720,270	6,872.41	1,006,828	10,621.85	644,152	8,154.52	460,903	6,459.07	637,658	8,400.38		
กย.	558,740	5,175.22	618,626	6,264.06	932,948	9,965.28	650,677	8,381.52	604,685	8,347.96	753,964	9,743.46		
ตค.	813,060	7,584.31	544,049	7,440.66	869,619	9,709.34	584,686	7,505.74	686,489	9,231.32	1,172,695	14,463.25		
พย.	879,402	8,480.90	965,345	9,544.91	970,925	11,124.43	679,995	8,810.11	736,394	10,021.01	1,015,676	13,281.89		
ธค.	571,711	6,245.92	874,156	9,351.40	876,346	10,458.37	579,673	7,925.33	738,351	9,979.98	1,121,958	15,047.25		
รวม	7,334,448	70,064.61	7,345,971	76,699.16	9,989,910	108,393.97	7,495,904	92,993.72	7,494,140	98,179.03	9,197,656	119,304.13	5,009,832	81,448.21

ที่มา: ปริมาณและมูลค่าการส่งออกข้าว ปี 2545-2551, โดย สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2551, สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2551,

จาก http://www.doe.go.th/oea_website/oea_socio.php

ตารางที่ 1.2
ปัจจัยการผลิตที่ใช้ในการเกษตร ปี 2546-2550

หน่วย: เครื่อง

รายการ	2546	2547	2548	2549	2550	อัตราการ ขยายตัว
ปริมาณปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชที่นำเข้า (ตัน)	4,790,615	3,982,802	3,670,712	3,785,887	3,862,091	-4.7
รถไถเดินตาม	2,090,239	2,115,782	2,141,637	2,167,808	2,194,298	1.22
รถแทรกเตอร์ (คัน)	204,081	219,176	235,387	252,798	271,496	7.4
เครื่องสูบน้ำ	1,398,969	1,366,224	1,334,245	1,303,014	1,272,515	-2.34
เครื่องพ่นยาปราบศัตรูพืชชนิดใช้เครื่องยนต์	494,413	505,073	515,962	527,086	538,450	2.16
เครื่องพ่นยาปราบศัตรูพืชชนิดใช้แรงคน	1,117,133	1,019,507	930,412	849,103	774,900	-8.74
เครื่องนวดเมล็ดพืช	53,464	53,126	52,791	52,458	52,126	-0.63

ที่มา: ปัจจัยการผลิตที่ใช้ในการเกษตร ปี 2546-2550, โดย สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2551, สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2551, จาก

<http://www.doe.go.th/factor/index.htm>

ตารางที่ 1.3

ราคานำเข้าขายส่งตลาดกรุงเทพ และขายปลีกราคาท้องถิ่นของปุ๋ยสูตรที่สำคัญ ปี 2546-2550

สูตรปุ๋ย (ไนโตรเจน-ฟอสฟอรัส-โพแทสเซียม)	ราคา	ราคาปุ๋ย					
		2546	2547	2548	2549	2550	อัตราการขายตัว
21-0-0	ซี.ไอ.เอฟ	3,187	4,398	5,142	4,584	5,790	13.15
	ขายส่ง	4,404	5,467	6,644	6,083	6,343	8.72
	ท้องถิ่น	5,016	6,021	7,455	7,547	7,509	10.88
46-0-0	ซี.ไอ.เอฟ	6,832	8,507	10,759	9,793	10,982	11.52
	ขายส่ง	7,008	9,283	11,729	10,946	11,847	19.92
	ท้องถิ่น	7,593	9,563	12,349	12,383	12,538	13.45
16-20-0	ซี.ไอ.เอฟ	5,782	6,982	8,062	7,972	7,944	7.98
	ขายส่ง	6,725	8,073	9,367	9,241	10,114	9.98
	ท้องถิ่น	7,121	8,419	9,485	10,024	10,252	9.45
16-16-8	ซี.ไอ.เอฟ	6,263	0	7,872	8,491	8,379	9.95
	ขายส่ง	7,100	8,292	9,538	9,633	10,167	9.07
	ท้องถิ่น	7,614	8,652	9,839	10,326	10,545	8.64

ตารางที่ 1.3 (ต่อ)

สูตรปุ๋ย (ไนโตรเจน-ฟอสฟอรัส-โพแทสเซียม)	ราคา	ราคาปุ๋ย					
		2546	2547	2548	2549	2550	อัตราขยายตัว
15-15-15	ซี.ไอ.เอฟ	7,987	8,827	10,400	10,173	9,961	6.01
	ขายส่ง	8,092	9,408	11,021	10,929	11,457	8.82
	ท้องถิ่น	9,203	10,393	11,912	12,954	12,704	9.03
13-13-21	ซี.ไอ.เอฟ	8,298	9,636	10,672	10,135	10,207	4.76
	ขายส่ง	8,121	9,471	11,088	10,950	10,967	7.75
	ท้องถิ่น	9,451	10,548	11,959	12,926	12,783	8.41
มูลค่าการนำเข้าปุ๋ยรวม (ล้านบาท)	ซี.ไอ.เอฟ	25,763	31,944	33,276	33,554	24,020	-0.91

ที่มา: ราคานำเข้าขายส่งตลาดกรุงเทพและขายปลีกราคา ท้องถิ่นของปุ๋ยสูตรที่สำคัญปี 2546-2550, โดย กรมวิชาการเกษตร, 2550, สืบค้นเมื่อ

วันที่ 2 สิงหาคม 2551, จาก http://www.doe.go.th/webboark/index.php?pageNum_list=164&totalRow-list=3532

ตารางที่ 1.4

รายได้เงินสดสุทธิทางการเกษตร รายได้เงินสดนอกการเกษตร
และเงินสดคงเหลือก่อนการชำระหนี้ ปี 2542-2549

รายการ	2546	2547	2548	2549	2550	อัตราการ ขยายตัว
รายได้เงินสดทาง การเกษตร	64,500	76,520	88,099	99,288	102,907	12.69
พืช	44,327	56,510	70,039	76,667	82,181	17.28
สัตว์	12,017	18,106	13,746	18,255	16,446	6.58
อื่น ๆ	8,156	4,904	4,314	4,366	4,280	-13.11
รายได้เงินสดสุทธิ ทางการเกษตร	26,882	32,128	38,359	42,445	44,060	13.5
รายได้เงินสดนอก การเกษตร	52,316	59,241	67,443	68,256	71,614	8
รายได้เงินสดสุทธิ ในครัวเรือน	79,198	91,369	105,802	110,702	115,674	9.96
เงินสดคงเหลือ ก่อนการชำระหนี้	21,656	31,649	26,252	30,191	25,937	3.19

ที่มา: รายได้เงินสดสุทธิทางการเกษตร รายได้เงินสดนอกการเกษตรและเงินสดคงเหลือก่อนการชำระหนี้ ปี 2542-2549, สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, โดย ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม, 2550, สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2551, จาก http://www.doe.go.th/oae_website/oae_socio.php

ตารางที่ 1.5
 รายจ่ายเงินสดทางการเกษตร และรายจ่ายเงินสด
 นอกการเกษตร ปี 2542-2549

รายการ	2546	2547	2548	2549	2550	อัตราการ ขยายตัว
รายได้เงินสดทาง การเกษตร	37,617	444	50,183	56,843	58,847	12.10
พืช	24,416	26,659	33,419	38,584	38,917	13.94
สัตว์	7,841	9,605	7,805	9,641	11,446	7.90
อื่นๆ	5,361	8,128	8,959	8,618	8,430	10.12
รายจ่ายเงินสดนอก การเกษตร	57,542	59,709	79,550	80,510	89,737	12.61
จำนวนครัวเรือนที่ เป็นหนี้ (ล้านครัวเรือน)	3,379	3,379	4,756	4,852	4,318	6.88
ขนาดหนี้เฉลี่ย	37,232	43,415	63,901	65,803	67,762	17.51

ที่มา: รายจ่ายเงินสดทางการเกษตรและรายจ่ายเงินสดนอกการเกษตรปี 2542-2549, โดย
 สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม, 2550, สืบค้นเมื่อวันที่ 23
 มิถุนายน 2551, จาก http://www.doe.go.th/oe_website/oe_socio.php

ตารางที่ 1.6

จำนวนครัวเรือนผู้ปลูกข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ปี 2545-2550

ปี	จำนวนครัวเรือนผู้ปลูกข้าว (ครัวเรือน)	
	ข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง
2545	3,725,794	387,869
2546	3,707,119	426,787
2547	3,724,989	424,307
2548	3,726,395	409,499
2549	3,728,691	412,138
2550	3,700,529	425,630

ที่มา: จำนวนครัวเรือนผู้ปลูกข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ปี 2545-2550, โดย สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม, 2550, สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2551, จาก http://www.doe.go.th/oea_website/oea_socio.php

ผลของมติดีการพัฒนาดังกล่าวทำให้ผู้ที่ยังคงยืนหยัดและยึดการทำนาเป็นอาชีพลดจำนวนลง จากสถิติการสำรวจพบว่าจำนวนชาวนาในประเทศไทยยังคงเหลือเพียง 12 ล้านคน (โครงการพัฒนาความรู้และยุทธศาสตร์ด้านการตกลงพหุภาคีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม, 2550) และเป็นที่คาดการณ์ว่า จำนวนชาวนายังมีแนวโน้มที่จะลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง

จากจำนวนประชากรของประเทศในปี 2550 ที่มีจำนวนถึง 63 ล้านคน อีกกว่า 63 ล้านคนในปี 2551 และมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรในแต่ละปีอีกถึงร้อยละ 2 ต่อปีนั้น ทำให้ความต้องการในการบริโภคข้าวเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ในขณะที่ข้าวยังเป็นที่ต้องการและเป็นสิ่งสำคัญในการยังชีพแต่จำนวนชาวนาที่เป็นผู้ผลิตข้าวกลับลดจำนวนลงอย่างสวนทางกัน (ตารางที่ 1.6) จึงเกิดเป็นเรื่องที่ควรแก่การศึกษาหากชาวนาในรุ่นนี้หมดไปแล้วใครจะเป็นผู้ทำหน้าที่ปลูกข้าวให้เรากิน ในฐานะที่เราเป็นบุคคลหนึ่งในผู้ที่ยังคงต้องบริโภคข้าวเพื่อยังชีพ และไม่สามารถที่จะทำนาเพาะปลูกข้าวได้ด้วยตนเองเช่นเดียวกับหลายประเทศที่ถึงแม้ว่าจะไม่บริโภคข้าวโดยตรง แต่ขนมและแป้งต่าง ๆ ทุกอย่างก็ยังคงต้องอาศัยข้าวเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตอยู่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยเหลือเลี้ยงให้อาชีพการทำนายังคงอยู่ต่อไปได้นั้น จึงต้องอาศัยการสืบทอดอาชีพของชาวนาในรุ่นต่อไป ซึ่งนั่นหมายถึง ลูกหลานของชาวนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ได้ให้ความหมายของการสืบทอดไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่รับช่วง สิ่งที่สืบทอดต่อจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกคนหนึ่ง ดังนั้น การสืบทอดอาชีพชาวนา จึงหมายถึง การสืบทอด หรือการรับช่วงในการประกอบอาชีพชาวนาจากบรรพบุรุษ ทั้งที่เป็นวัตรธรรมและนามธรรม เช่น ที่นา เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำนา องค์ความรู้ในการทำนา วิถีชีวิต ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ

จากเดิมผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดอาชีพการทำนาจากบรรพบุรุษ คือ ลูกหลานโดยตรงของชาวนา การสืบทอดอาชีพชาวนาของลูกหลานชาวนาจึงไม่ใช่กฎ หรือข้อบังคับในการที่จะต้องสืบทอดหรือไม่สืบทอดอาชีพเหล่านี้ แต่การทำนาเป็นเสมือนพันธกิจของชีวิตที่ได้รับการหล่อหลอมและสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนกลายเป็นหนึ่งในวิถีการดำรงชีวิตจนยากที่จะแยกออก

การสืบทอดอาชีพชาวนา มีความสำคัญต่อลูกหลานของชาวนาเอง ตลอดจนทุกคนในสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

การสืบทอดอาชีพชาวนา เป็นเสมือนการสืบทอดทุนความรู้ในการปลูกข้าว ทั้งนี้เนื่องจากหากเปรียบชาวนาเสมือนกับอาชีพอื่น ๆ ชาวนาจะเป็นเพียงกิจกรรมหนึ่งที่บุคคลจะต้องทำเพื่อความอยู่รอดของชีวิตเท่านั้น แต่เนื่องจากชาวนาเป็นอาชีพที่มีลักษณะเฉพาะ คือ การทำนาไม่มีสูตรสำเร็จและส่วนประกอบที่ชัดเจนตายตัว ไม่สามารถชี้แจงดวงวัดได้ว่าจะต้องใช้ปัจจัยอะไรเป็นจำนวนเท่าไร และการที่ไม่สามารถที่จะชี้วัดได้แน่นอนว่าผู้ที่ประกอบอาชีพทำนานั้นจะต้องจบการศึกษาระดับใดจึงจะสามารถทำนาได้ ทำนาเป็น อีกทั้งการที่จะเป็นชาวนาได้นั้นต้องอาศัยประสบการณ์ การทำความรู้จัก และการเรียนรู้ถึงธรรมชาติของข้าว ทรัพยากรน้ำ ดิน ระบบนิเวศที่ต้องพอเหมาะพอดี หรือที่เรียกว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญา เหล่านี้จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ชาวนาแตกต่างจากอาชีพอื่นที่เป็นเพียงแรงงานหนึ่งที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนให้งานเป็นไปตามรูปแบบหรือระบบที่ได้วางไว้เท่านั้น เมื่อการเรียนรู้การทำนา คือ การเรียนรู้จากการสั่งสมประสบการณ์ องค์ความรู้ และภูมิปัญญา การสืบทอดอาชีพชาวนา จึงเปรียบเสมือนการสืบทอดทุนความรู้ในการปลูกข้าวที่ได้สั่งสมและสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากบรรพบุรุษ

การสืบทอดอาชีพชาวนา เป็นเสมือนการสืบทอดทางวัฒนธรรม ทั้งนี้หากวัฒนธรรมคือ แบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และหล่อหลอมให้คนในสังคมนั้น ๆ มีระบบคิด และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม การทำนาที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมา และหล่อหลอมเป็นแบบแผนของชีวิต มีค่านิยมและระบบความเชื่อที่ฝังรากลึก จึงอาจเรียกได้ว่าเป็น วัฒนธรรมการทำนา นอกจากนี้วัฒนธรรมการทำนายังได้สอดแทรกเอาระบบความเชื่อที่เป็นตัวเชื่อมประสานให้คนในสังคมได้มีระบบของคุณค่า โดยผ่านทางประเพณีและพิธีกรรม

ต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพและวิถีการดำเนินชีวิต เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว พิธีการทำขวัญข้าว ถึงแม้ว่าประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตข้าวเริ่มลดความสำคัญลงจากอดีต เนื่องจากชาวนาต้องเร่งผลิตข้าวและนำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้เพื่อแข่งขันกับเวลา แต่อย่างไรก็ตามยังมีประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่ยังคงอยู่ และยังมีความสำคัญในการทำนาอยู่มากในปัจจุบัน

การสืบทอดอาชีพชาวนา เป็นเสมือนการค้ำจุนทางเศรษฐกิจ ที่เดิมที่การค้าขายเริ่มต้นจากวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนของกับของ เช่น การแลกเปลี่ยนข้าวกับปลาระหว่างชุมชนที่ปลูกข้าวกับชุมชนที่ทำประมง และต่อมาได้พัฒนามาจนถึงการใช้เงินตรา ซึ่งหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงไทยได้มีการส่งออกข้าวมากขึ้น และมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในยุคสมัยต่อ ๆ มา จนการส่งออกข้าวได้กลายเป็นพืชเกษตรส่งออกที่สำคัญของประเทศ และนำรายได้เข้าประเทศอย่างมหาศาล หลายครั้งหลายคราที่การส่งออกข้าว และพืชผลทางการเกษตรอื่น ๆ จะช่วยแก้ไขและบรรเทาปัญหาการขาดดุลทางเศรษฐกิจ ในทางกลับกันหากขาดการสืบทอดอาชีพชาวนาแล้วประเทศเราคงไม่สามารถคงอำนาจในการผลิตและส่งออกข้าวได้เช่นในปัจจุบัน และในภายภาคหน้า

การสืบทอดอาชีพชาวนา เป็นเสมือนการต่ออายุของคนในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักที่สำคัญของคนในประเทศ โดยที่ชาวนาทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตข้าว การขาดผู้สืบทอดอาชีพชาวนา จึงเปรียบเสมือนการขาดผู้ที่ทำหน้าที่ในการผลิตข้าว ดังนั้นการสืบทอดอาชีพชาวนา จึงเป็นเสมือนการต่ออายุของคนในสังคม

ถึงแม้ว่าการสืบทอดอาชีพชาวนาจะมีความสำคัญต่อคนในสังคมอย่างไรก็ตาม แต่การพัฒนาตามกระแสทุนนิยม ส่งผลให้สถานการณ์การสืบทอดอาชีพชาวนาของลูกหลานชาวนามีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกหลานชาวนาที่เป็นวัยรุ่นและเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ที่สามารถรับเอากระแสวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาได้มากกว่าคนในยุคก่อนหน้า

การตระหนักเห็นความสำคัญ และการกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึง ทำให้ลูกหลานชาวนาได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ทำให้มีโอกาสในการเลือกที่จะประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น

ระบบการเรียนการสอน เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานและตลาดทุน ทำให้องค์ความรู้ ระบบคิดของลูกหลานชาวนาห่างไกลจากพื้นฐานในการดำรงชีวิตและระบบการทำนาแบบดั้งเดิม

อิทธิพลจากบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อ แม่ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจสืบทอดอาชีพชาวนา ทั้งนี้เนื่องค่านิยมของชาวนาที่มีอยู่เดิม ที่ต้องการให้ลูกหลานเติบโตขึ้นเป็นเจ้าคนนายคน พ่อแม่จำนวนไม่น้อยที่ยังคงเป็นชาวนาอยู่ในปัจจุบันมี

ความเห็นที่คล้ายกัน คือ ไม่อยากให้ลูกหลานของตนทำนาเช่นที่ตนทำอยู่ ด้วยเหตุผลที่เกรงว่าลูกจะได้รับความลำบาก จึงได้แต่ผลักดันให้ลูกหลานของตนไปให้พ้นจากอาชีพที่ตนเคยทำอยู่ โดยการดิ้นรนเสี่ยงให้ลูกหลานของตนได้มีโอกาสเรียนสูง ๆ

ค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสิ่งที่มียผลต่อการตัดสินใจสืบทอดอาชีพชาวนาของลูกหลานชาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมทุนนิยมที่ให้คุณค่ากับวัตถุมากกว่าความดีงาม จึงทำให้ลักษณะของอาชีพที่ดี และได้รับการยอมรับนับถือจากคนในสังคมเองนั้น ต้องเป็นงานที่สามารถสร้างคุณค่าทางวัตถุได้ในเวลาเดียวกัน เช่น เป็นงานที่ได้รับค่าตอบแทนสูง มีเกียรติยศชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับนับถือจากคนอื่น ๆ รวมถึงสวัสดิการและสิทธิประโยชน์ที่มั่นคงต่าง ๆ ควบคู่กันไป

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลต่อการตัดสินใจในการสืบทอดอาชีพชาวนา เช่น ประสบการณ์การทำนาและผลกระทบที่ได้รับจากการทำนาของพ่อแม่ ปัจจัยเรื่องเพื่อน และการยอมรับจากคนในสังคม ฯลฯ จากสิ่งที่สะท้อนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการสืบทอด อีกทั้งข้อจำกัดที่อาจส่งผลในแง่บวกและลบต่อการสืบทอดอาชีพชาวนา เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่ทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ของการสืบทอดอาชีพชาวนาที่มีผลในปัจจุบัน และปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจต่อการสืบทอดอาชีพชาวนา โดยเลือกที่จะศึกษาในเขตพื้นที่ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เนื่องจากเป็นพื้นที่การเพาะปลูกที่สำคัญแหล่งหนึ่งในจังหวัดนครปฐม

ข้อมูลตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ตำบลบางภาษี เป็นตำบลหนึ่งในเขตพื้นที่ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สภาพพื้นที่ทั่วไปของตำบลบางภาษี ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่ม มีลำคลองไหลผ่านจำนวน 14 สาย

อาณาเขตและที่ตั้ง

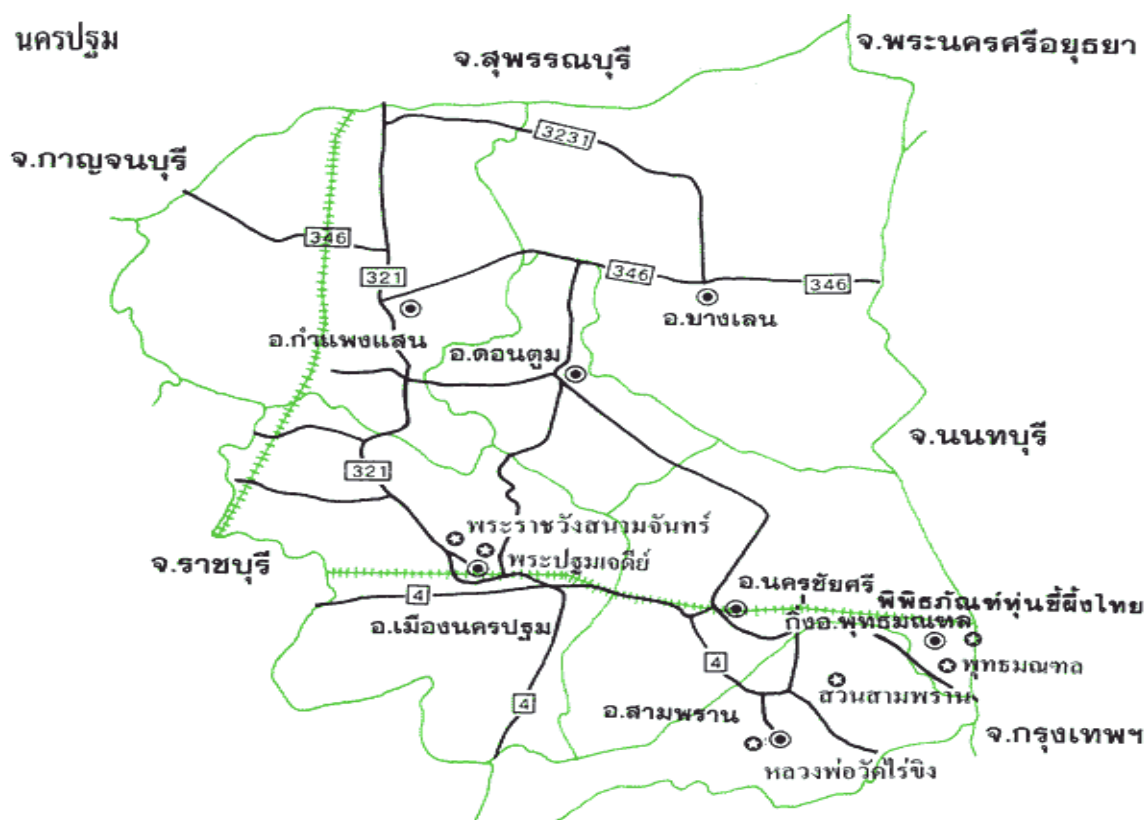
ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลคลองนกกระทุง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลขุนศรี อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 1.1
แผนที่จังหวัดนครปฐม

ตำบลบางภาษี มีพื้นที่ประมาณ 31,717 ไร่ ประกอบด้วยจำนวนประชากรทั้งหมด 8,633 คน แบ่งเป็นชาย 3,870 คน และเป็นหญิง 4,763 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,841 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 867 ครัวเรือน โดยแบ่งการบริหารออกเป็น 13 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านบางภาษี ร้างกำหนด ร้างกำหนด ตลาดรางกระทุ่ม ร้างปลาหมอบ ร้างไทร คลองตรง คลองหม่อมแช่ม คลองเสมียนตรา คลองรางกระทุ่ม และพระมอพิสัย โดยประชากรในพื้นที่บ้านคลองหม่อมแช่ม และคลองตรง จะเป็นชาวไทยเชื้อสายรามัญ (มอญ)

ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ โดยพื้นที่สำหรับทำการเกษตร จำนวน 26,830 ไร่ แบ่งเป็น

พื้นที่นา 24,744 ไร่

พื้นที่ไร่ 25 ไร่

พื้นที่สวน 893 ไร่

พื้นที่เลี้ยงสัตว์ 95 ไร่

พื้นที่ประมงเพาะเลี้ยง 1,073 ไร่

สำหรับพื้นที่ที่เหลือแบ่งเป็นพื้นที่ ชลประทาน 27,629 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 1,650 ไร่ และพื้นที่อาศัยน้ำฝน 4,088 ไร่ (ระบบจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานประจำตำบล ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ประจำปี 2551) พื้นที่ตำบลบางภาษีจัดเป็นพื้นที่เกษตรก้าวหน้า ปีหนึ่ง ๆ ชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวสามารถทำนาเพาะปลูกข้าวโดยเฉลี่ย 2 ปี/5 ครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ระบบชลประทานและแหล่งน้ำที่ดี และระดับเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงทำให้ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญของตำบลบางภาษี และอำเภอบางเลน (ตารางที่ 1.7) จากทุนทางอาชีพและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ชัยภูมิที่ตั้งของพื้นที่ที่มีอาณาเขตใกล้กับเมืองใหญ่ ทั้งในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนครปฐม อีกทั้งการคมนาคมขนส่งที่สะดวกจึงทำให้การติดต่อและการแลกเปลี่ยนค่านิยม เทคโนโลยี ตลอดจนวิทยาการใหม่ ๆ สามารถทำได้ง่าย และรวดเร็วกว่าพื้นที่อื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ในพื้นที่ดังกล่าวจึงน่าจะเป็นตัวสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้อง ตลอดจนสถานการณ์ของความจิตวิญญาณความเป็นชาวนา และการสืบทอดที่ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมโดยภาพรวมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ตารางที่ 1.7

ครัวเรือน/เกษตรกร จำแนกตามสิทธิในที่ดิน ปี พ.ศ. 2549 ของจังหวัดนครปฐม

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ปลูกข้าว		พืชไร่		ไม้ผลยืนต้น		ไม้ดอกไม้ประดับ		พืชผัก	
	พื้นที่ (ไร่)	ครัวเรือน	พื้นที่ (ไร่)	ครัวเรือน	พื้นที่ (ไร่)	ครัวเรือน	พื้นที่ (ไร่)	ครัวเรือน	พื้นที่ (ไร่)	ครัวเรือน
เมือง	17,748	1,274	22,249	1,650	7,386	1,332	476	370	33,911	5,125
กำแพงแสน	35,721	2,310	67,352	2,679	2,665	685	321	298	23,790	2,866
นครชัยศรี	33,858	1,286	71	5	4,355	1,109	2,005	176	1,381	604
ดอนตูม	42,368	1,253	575	142	6,613	1,418	286	233	5,940	1,123
บางเลน	215,789	5,119	1,118	286	5,646	1,086	1,012	194	7,309	1,000
สามพราน	6,950	274	0	0	40,357	4,726	2,772	323	1,722	137
พุทธมณฑล	20,115	626	0	0	4,350	309	1,826	128	1,048	274
รวม	372,549	12,142	91,365	4,762	71,372	10,665	8,698	1,722	75,101	11,129

ที่มา: ครัวเรือน/เกษตรกรจำแนกตามสิทธิในที่ดิน ปี 2549 ของจังหวัดนครปฐม, สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม, 2551, สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2551, จาก http://www.doe.go.th/oea_website/oea_socio.php

ตารางที่ 1.8

จำนวนนักเรียน ห้องเรียน แยกระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวนนักเรียน (คน)	จำนวนห้องเรียน ตามแผน (ห้อง)	จำนวนห้องเรียน จัดจริง (ห้อง)
ระดับปฐมวัย	2,119	82	81
ระดับอนุบาล	20,886	879	879
ระดับประถมศึกษา	77,481	2,715	2,711
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	37,743	974	967
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	15,052	436	432
ระดับ ปวช.	1,957	77	77
ระดับ ปวส./อนุปริญญา	729	51	51
ระดับอุดมศึกษา	0	0	0
รวม	155,967	5,214	5,198

ที่มา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐม เขต 2

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การสืบทอดอาชีพชาวนา ของลูกหลานชาวนา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยและเหตุผลที่มีผลการตัดสินใจสืบทอดอาชีพชาวนาของลูกหลานชาวนา

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงสถานการณ์การสืบทอดการประกอบอาชีพชาวนาของลูกหลานชาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยกำหนดขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย

1. สถานการณ์ในการสืบทอดอาชีพชาวนาของลูกหลานชาวนา ประกอบด้วย การตัดสินใจในการเลือก และไม่เลือกในการสืบทอดอาชีพชาวนาต่อบิดามารดา
2. ปัจจัยและเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกสืบทอดอาชีพชาวนา

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ ศึกษาจากผู้ที่เป็นลูกหลานของชาวนาที่กำลังศึกษา หรือจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไป ในพื้นที่ ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จำนวน 40 ตัวอย่าง

นิยามศัพท์

ชาวนา หมายถึง ผู้ที่มีวิถีชีวิต และทำนาเพื่อเลี้ยงชีพในพื้นที่ ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การเลือกประกอบอาชีพชาวนา หมายถึง การที่ลูกหลานชาวนาในพื้นที่ ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ตัดสินใจเลือก หรือไม่เลือกที่จะสืบทอดอาชีพชาวนา

การสืบทอดอาชีพชาวนา หมายถึง การที่คนมีเจตนารมณ์อย่างชัดแจ้งว่าจะประกอบอาชีพชาวนา ทั้งการลงทุน และ/ หรือ การลงแรง

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจสืบทอดอาชีพชาวนา หมายถึง ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อการสืบทอดอาชีพชาวนา

เหตุผลที่มีผลต่อการตัดสินใจสืบทอดอาชีพชาวนา หมายถึง เหตุผลของลูกหลานชาวนาที่มีผลต่อการสืบทอดอาชีพชาวนา